

ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД УКРАЇНИ ТА НАЦІОНАЛЬНА ЕКОЛОГІЧНА МЕРЕЖА, ЯК ОСНОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОЛОГІЧНОГО РІЗНОМАНІТТЯ

*Штепа А.О.
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка*

Питання збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, зважаючи на існуючу в Україні екологічну ситуацію в сучасних умовах є одними із ключових в сфері охорони навколишнього природного середовища.

Найефективнішим засобом охорони видів тваринного і рослинного світу, унікальних та типових природних комплексів, збереженням їх природно-ресурсного потенціалу є розширення та підвищення репрезентативності мережі природно-заповідного фонду України (ПЗФ).

Природно-заповідний фонд України розглядається як складова частина світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною, і включає території та об'єкти, які мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність, слугують збереженню природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтриманню загального екологічного балансу і забезпеченню фонового моніторингу навколишнього природного середовища. Розвиток природно-заповідного фонду України має бути одним із основних пріоритетів екологічної політики держави.

Законом визначаються категорії територій та об'єктів природно-заповідного фонду, умови і порядок формування і проголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду, їх правовий режим, заходи щодо їх функціонування і охорони, правове регулювання державного управління в сфері природно-заповідного фонду та інше [1].

Станом на сьогодні, природно-заповідний фонд складається з 7855 територій та об'єктів 11 категорій, загальна площа його становить 4,025 млн. га, або 6,05% від площі України, з них з них: 19 природних заповідників; 5 біосферних заповідників; 52 національних природних парків; 60 регіональних ландшафтних парків; 3252 пам'яток природи; 2925 заказників; 641 ботанічний та зоологічний сади, 57 дендрологічних парків та 88 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва; 811 заповідних урочища [2].

Відповідно до чинного законодавства, природоохоронними науково-дослідними установами ПЗФ загальнодержавного значення є природні та біосферні заповідники, національні природні парки, зоопарки, а також деякі ботанічні сади, дендрологічні парки та парки пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Загальна фактична площа територій та об'єктів ПЗФ, що мають загальнодержавний статус, становить 2004,6 тис. га (в межах території України), або 58 % від усієї фактичної площі ПЗФ і 3,3 % від площі України та 402,5 тис. га.

З усієї площі ПЗФ України загальнодержавного значення близько 870 тис. га (біля 25 % від загальної площі ПЗФ і 1,4 % від території держави) – це землі, надані природно-заповідним установам у постійне користування.

Території та об'єкти ПЗФ України виступають ядром природних територій та об'єктів особливої державної охорони. Крім них особливої охорони підлягають, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні та інші типи територій та об'єктів, що визначаються законодавством України. До інших, сьогодні, зокрема, відносяться: території з рідкісними та зникаючими типовими рослинними угрупованнями, занесеними до Зеленої книги України, водно-болотні угіддя загальнодержавного та міжнародного значення. Виділення державою територій та об'єктів особливої охорони з їх повним або частковим вилученням із господарського обігу та наданням їм спеціального охоронного статусу – спроба протидіяти деградаційним процесам у природному середовищі.

Зважаючи на наведене вище, до системи територій та об'єктів ПЗФ в першу чергу включаються території (акваторії), на яких збереглися майже незмінні чи частково змінні природні ландшафти. Вони охороняються як національне надбання й одночасно як складова частина світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною. Зазначені території та об'єкти також формують ключові території екологічної мережі, що знаходиться в стадії формування [3].

Екологічна мережа (екомережа) України – це єдина територіальна система, яка створюється з метою формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біологічного різноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного й рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і відповідно до законів та міжнародних зобов'язань України (на підставі низки ратифікованих міжнародних Конвенцій) підлягають особливої охороні [3].

Формування національної екологічної мережі України, основою якої є ПЗФ, є основним стратегічним напрямком державної політики щодо збереження ландшафтного та біологічного різноманіття.

Ідею створення Всеєвропейської екологічної мережі, як системи взаємно поєднаних, цінних з екологічної точки зору природних територій, було запропоновано групою голландських дослідників у 1993 р. на Міжнародній конференції «Охорона природної спадщини Європи через створення Європейської екологічної мережі» (м. Маастріхт, Нідерланди). Вона органічно інтегрується в ідею сталого розвитку та є одним з потужних інструментів її втілення.

Згідно з більшістю існуючих поглядів, головною метою створення екомережі можна вважати загальне покращання стану довкілля, а також умов життя людини, забезпечення сталості існування біосфери через усунення антропогенної фрагментації біогеоценотичного покриву, що склалася в процесі історичного розвитку суспільства, створення його неперервності та функціональної цілісності і посилення, за рахунок цього, здатності до самовідновлення.

Правові засади створення екологічної мережі в Україні були закладені ще в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 26.06.1991 р. [4], де зазначено, що природні території та об'єкти, які підлягають особливої охороні, утворюють єдину територіальну систему і включають території та об'єкти ПЗФ, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні водозахисні, полезахисні типи територій та

об'єктів, що визначаються законодавством України. Однак чіткого законодавчого оформлення процесу розбудови екомережі набули після приєднання України до ПЕС.

Формування екологічної мережі передбачає зміни в структурі земельного фонду країни шляхом віднесення (на підставі обґрунтування екологічної безпеки та економічної доцільності) частини земель господарського використання до категорій, що підлягають особливій охороні з відтворенням притаманного їм різноманіття природних ландшафтів [5].

Багатство природних ландшафтів є надбанням Українського народу, його природною спадщиною і має служити нинішньому та майбутнім поколінням, як це проголошено в Конституції України.

До складу структурних елементів національної екомережі України включаються: території та об'єкти природно-заповідного фонду, ліси, водні об'єкти, водоохоронні зони та прибережні захисні смуги водних об'єктів, інші землі водного фонду, водно-болотні угіддя, сіножаті, пасовища, полезахисні лісові смуги, землі оздоровчого та рекреаційного призначення, а також землі На територіях – складових національної екологічної мережі – має бути забезпечено проведення спеціальних заходів, спрямованих на запобігання знищенню чи пошкодженню природних ландшафтів, природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України, збереження видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, поліпшення середовища їх існування, створення належних умов для розмноження раритетної біоти у природних умовах та для розселення.

За Законом передбачається формування екомережі України шляхом створення єдиної територіальної системи, яка б складалась із структурних елементів чотирьох типів: ключові, сполучні, буферні та відновлювані території.

Першочергові заходи із формування екомережі пов'язані з діяльністю щодо проектування її відповідної схеми, її складових. Проектування екомережі, визначене також положеннями Закону України «Про Генеральну схему планування території України» від 07 лютого 2002 року передбачає [3]: а) нанесення на планово-картографічні матеріали територій та об'єктів, включених до переліків екомережі; б) визначення територій, що мають особливу природоохоронну, екологічну, наукову, естетичну, рекреаційну, історико-культурну цінність, встановлення передбачених законом обмежень на їх планування, забудову та інше використання; в) обґрунтування необхідності включення територій та об'єктів до переліків екомережі, резервування територій для цих потреб, надання природоохоронного статусу, введення обмежень (обтяжень) для відновлюваних, буферних та сполучних територій для забезпечення формування екомережі як єдиної просторової системи; г) розроблення рекомендацій щодо визначення режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду та інших територій, що підлягають особливій охороні, відновлюваних, буферних та сполучних територій, які пропонується створити, а також щодо необхідності вилучення і викупу земельних ділянок; г) узгодження регіональних і місцевих схем формування екомережі із Зведеною схемою формування екомережі України, поєднання її із Загальноєвропейською схемою формування екомережі та із затвердженою проектною документацією з урахуванням державних, громадських і приватних інтересів, визначення перспективних напрямів забезпечення збереження та невиснажливого використання цінних ландшафтів та інших природних комплексів, об'єктів і територій.

Саме з розробкою схем екологічної мережі на регіональному рівні, проведенням зв'язаних із цим наукових досліджень, пов'язані сучасні процеси розбудови екологічної мережі.

Література

1. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища за 2012 рік. – К.: Міністерство екології та природних ресурсів України, К. – 2013. – 254 с.
2. Закон України «Про природно заповідний фонд України» від 16 червня 1992 року № 2456-XII (із змінами).
3. Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» від 21.09.2000 року № 1989-III (із змінами).
4. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 26.06.1991 р. № 1264-XII (із змінами).
5. Постанова Верховної Ради України «Про затвердження Програми перспективного розвитку заповідної справи» від 22.09.1994 року №177/94-ВР (із змінами).